

SBORNÍK PRACÍ
FILOZOFICKÉ FAKULTY
BRNĚNSKÉ
UNIVERZITY

ROČNÍK LIV
ŘADA PEDAGOGICKÁ (U), Č. 11
SERIES PAEDAGOGICA

STUDIA PAEDAGOGICA

2006

MASARYKOVA UNIVERZITA

STUDIA PAEDAGOGICA. Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity

je sborník redigovaný Ústavem pedagogických věd Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Vychází jedenkrát ročně a obsahuje odborné texty členů ústavu, studentů oborů Pedagogika a Sociální pedagogika a poradenství na FF MU a dalších přizvaných autorů, a také informace o vybraných aktivitách členů ústavu. Jednotlivé texty procházejí recenzním řízením.

V nové řadě U vychází sborník po oddělení z řady pedagogicko-psychologické od roku 1997. Každý ročník sborníku má samostatné téma.

REDAKČNÍ RADA

doc. PhDr. Milada Rabušicová, PhD. (výkonná redaktorka), Mgr. Lenka Hloušková,
Mgr. Petr Novotný, PhD., doc. PhDr. Milan Pol, CSc., Mgr. Klára Šedřová, PhD.

SAZBA A GRAFICKÁ ÚPRAVA

Dan Šlosar, Centrum informačních technologií FF MU

KONTAKT

Ústav pedagogických věd FF MU, Arné Nováka 1, 602 00 Brno
(www.phil.muni.cz/ped)
e-mail: milada@phil.muni.cz

© Masarykova univerzita, 2006
Citace: SPFFBU U 11 (2006)

ISBN 80-210-4143-9
ISSN 1211-6971

VLASTIMIL ČIHÁČEK

BARIÉRY ÚČASTI DOSPĚLÝCH V KURZECH CELOŽIVOTNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ – „PENÍZE JSOU AŽ NA PRVNÍM MÍSTĚ“
BARRIERS TO ADULT PARTICIPATION IN COURSES OF LIFELONG EDUCATION – „MONEY IS ONLY THE TOP PRIORITY“

Úvod

Člověk je v současném světě vystaven tlaku zacházet s nepřehlednými informacemi různého druhu, využívat je při zvládnutí nových dovedností, musí reagovat na měnící se realitu. Současná epocha bývá pojmenována jako *informační společnost*. Ukazuje se, že počáteční vzdělávání, tzn. takové, které zahrnuje veškeré vzdělávání probíhající před prvním vstupem na trh práce, nepostačuje, aby člověk bez dalšího učení po zbytek svého života zdárně řešil problémové situace v pracovním i v osobním životě. „V informační společnosti často nazývané též ‘učící se společnost’ je nutné vzdělávací systémy přeprocovat tak, aby byly zohledněny ustavičně rostoucí potřeby permanentního obnovování znalostí“ (Matulčíková, 2000, s. 58).

Rozvoj celoživotního vzdělávání je doporučován jako součást adaptačních opatření reflektujících hluboké změny technické, demografické, tržní a sociální, které neponechají nikoho nedotčeným. Princip celoživotně otevřeného vzdělávání je podporován zvláště v ekonomickém kontextu společenských změn, který prvořadě sleduje hospodářský růst (srov. Goulliová, 1998). Celoživotní vzdělávání je experty označováno za jeden z klíčových prostředků pro zajištění ekonomické stability (OECD, 1998 a další) a zvláště z tohoto důvodu se stalo nepřehlédnutelným politickým tématem. Až poněkud v pozadí ekonomicko-politického zájmu stojí koncepce celoživotního učení vnímaná jako prostředek permanentní kultivace člověka (takto je definováno např. Bočkovou, 2000, Průchou, Walterovou a Marešem, 1995, s.33), jako prostředek zajištění kvality života v každé jeho fázi (to připomíná např. gerontopedagogická literatura) nebo jako prostředek vyrovnávání vzdělávacích a potažmo sociálních nerovností (Matějů, Straková et al., 2006 a jiní).

Podmínkou rozvoje celoživotního vzdělávání při zohlednění všech koncepčních rovin je, že lidé mohou nalézt příležitosti k dalšímu učení, mohou se zapojit

do různých aktivit dalšího vzdělávání a v rámci dalšího vzdělávání se jim otvírá příležitost doplnit a rozšířit si doposud získané vzdělání, ale též absolvovat zájmové vzdělávání.

Předpokládáme, že každý člověk v současné společnosti má určité vzdělávací potřeby a v široké nabídce vzdělávacích příležitostí by našel kurzy, které by formou (krátkodobé, dlouhodobé), obsahem (přírodní vědy, technika, rodinný život atd.), výstupem (certifikované, necertifikované) a dalšími atributy tyto potřeby uspokojovaly. Určitá nabídka vzdělávacích kurzů existuje, ve společnosti je však, jak víme, velká skupina lidí, kteří se dalšího vzdělávání neúčastní. Ukazuje se, že „omezený rozsah, v jakém se dospělí obecně, a zejména pak znevýhodňování dospělí, účastní vzdělávání, je důsledkem mnoha překážek“ (OECD, 2003).

Česká odborná literatura zabývající se vzděláváním dospělých (např. Jůva, 1973, Řehák, Pospíšil, Perhács, Thomasová 1981, Klega, 1983, Bočková, 1983, Homola, Petřková, 1985, 1987) poskytovala před rokem 1989 výčty biologických faktorů, které znesnadňují učení (paměť, pozornost atd.) nebo se důvody, proč se dospělí lidé nejsou ochotni vzdělávat nebo se nemohou vzdělávat, nezabývala.

Bariéry sociálního rázu s kritickým pohledem na společnost jsou v českých poměrech otevřeně zmiňovány až od 90. let minulého století. Bočková (2000) jako bariéry např. uvádí (1) tradiční postoje ke vzdělávání – vzdělávání se spojuje hlavně se školním vzděláváním, vzdělávání dospělých se spojuje s kvalifikací, jinak je považováno za něco mimořádného, (2) různé společenské vrstvy se začleňují do procesu celoživotního vzdělávání v rozdílné míře, (3) s dostupností celoživotního vzdělávání má spojitost věk, (4) příležitosti jsou více koncentrovány ve větších městech, (5) chybí systém celoživotního vzdělávání, (6) celoživotní vzdělávání nerespektuje aktuální vzdělávací potřeby a (7) lidé nejsou dostatečně pozitivně motivováni k celoživotnímu vzdělávání.

Straková (in Měšťanová, 2005) klade malou účast dospělých na dalším vzdělávání za vinu českému školskému systému. Dospělí podle ní nejsou motivováni k celoživotnímu učení a žáci stále nejsou vybavováni dovednostmi k celoživotnímu učení. „Základní škola nebuduje potřebu se stále učit. Soustředí se jen na studijní typy, kterým se dostává všeobecného vzdělání, jež může být základem k celoživotnímu učení. Ostatní jsou vedeni tak, že co se naučí na základní škole, jim stačí až do konce života“ (tamtéž, nestr.).

V souvislosti s (ne)rovnými šancemi v přístupu ke vzdělávání bývá zmiňováno, že ke znevýhodněným skupinám patří děti finančně méně zajištěných rodičů, ale „veřejná i odborná debata k tomuto tématu je zatím poměrně slabá a nenachází velkou podporu ani v české politice, a to přesto, že všechny doposud provedené analýzy a publikované studie naznačují, že Česká republika stojí z tohoto hlediska před vážným problémem“ (Matějů, Straková et al., 2006, s. 11). Břemeno finančních nákladů však zatěžuje také dospělé účastníky vzdělávacích akcí a odrazuje od vzdělávání potenciální zájemce, což doložila například zpráva Národního vzdělávacího fondu vypracovaná pro OECD (Coufalík, Goulliová, 1999).

V tomto příspěvku nejprve rozkrýváme důvody, proč lidé v dospělém věku nevyužívají nabídky ke vzdělávání, a následně si všímáme nejčastějšího důvo-

du – nedostatku financí – zjištěného v reprezentativním výzkumu realizovaném v rámci projektu¹ „Vzdělávání dospělých v různých fázích životního cyklu: priority, příležitosti a možnosti rozvoje“.

Bariéry bránící dospělým využívat nabídky celoživotního vzdělávání

Zatím se spíše odhaduje, co brání dospělým lidem účastnit se kurzů nabízených v rámci celoživotního vzdělávání. V našem projektu jsme se rozhodli přesněji zjistit, v jaké míře jednotlivé překážky komplikují dospělým lidem aktivitu na poli celoživotního vzdělávání, a jaké okolnosti se s těmito překážkami pojí.

V jedné z otázek výzkumného šetření² byl respondentům nabídnut soubor možných důvodů neúčasti na vzdělávacích kurzech, u nichž měli označit, zda *souhlasí, spíše souhlasí, spíše nesouhlasí, nesouhlasí*, nebo zda se nedovedou vyjádřit – tedy *neví*. Byly jim nabídnuty následující důvody:

- A. účast ve vzdělávacích kurzech pro mě nemá smysl,
- B. kvalita kurzů bývá poměrně nízká
- C. mám hodně koníčků, takže na další vzdělávací akce nemám čas
- D. myslím, že na další vzdělávání nemám dostatečné vzdělání
- E. mám obavy, že bych to nezvládla
- F. pracovní jsem příliš zaneprázdněn(a)
- G. nemám momentálně dostatek finančních prostředků
- H. na další vzdělávání nemám čas kvůli starostem o děti nebo rodinu
- I. nemohu se zúčastnit ze zdravotních důvodů
- J. není dost informací o vhodných vzdělávacích kurzech
- K. není dost vhodných kurzů samotných
- L. je to úplně jiný důvod.

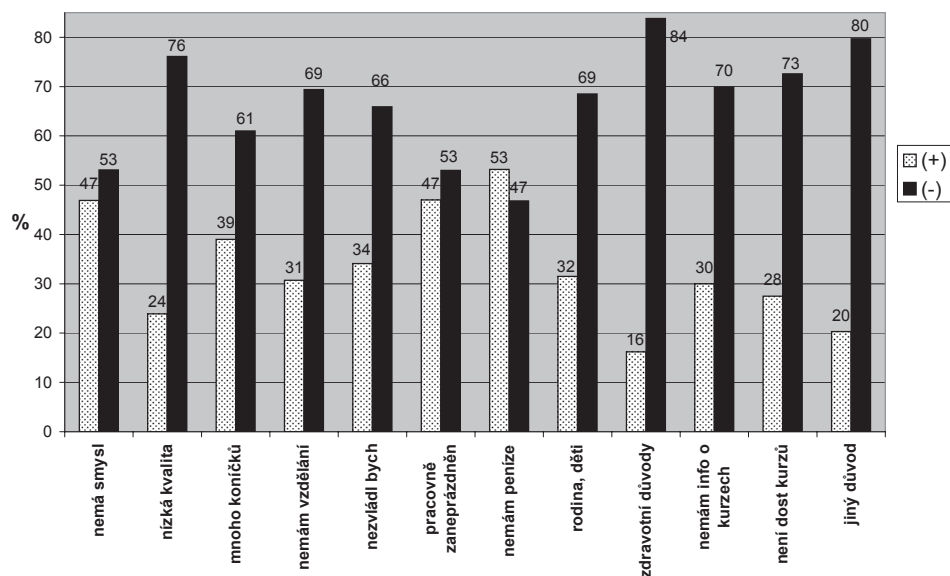
Prvním krokem v analýze dat, která vypovídají o bariérách bránících využívat dospělým lidem nabídky v oblasti celoživotního vzdělávání, bylo stanovení relativní četnosti odpovědí u jednotlivých výše uvedených položek A – L a určení pořadí od nejčastějšího důvodu komplikujícího dospělým lidem vzdělávání až k důvodu, který lidé pociťují jako nejmenší překážku.

V následujícím grafu (obrázek 1) je uvedena četnost jednotlivých odpovědí ke každé z nabízených překážek.

¹ Výzkum pro tento článek byl financován grantem Ministerstva práce a sociálních věcí *Moderní společnost a její proměny*, číslo projektu IJ 017/04–DP2, název projektu *Vzdělávání dospělých v různých fázích životního cyklu: priority, příležitosti a možnosti rozvoje*.

² Metodologie tohoto výzkumného šetření je podrobněji popsána v editorialech k tomuto sborníku.

Obrázek 1: Relativní četnost odpovědí u nabídnutých překážek vzdělávání

Pozn: Byly sloučeny odpovědi souhlasím a spíše souhlasím (+) a odpovědi spíše nesouhlasím a nesouhlasím (-), s položkou *nevím* se nekalkuluje.

Podle relativních četností kladných odpovědí jsme získali toto pořadí: (1) nemám momentálně dostatek finančních prostředků; (2) účast ve vzdělávacích kurzech pro mě nemá smysl; (3) pracovně jsem příliš zaneprázdněn(a); (4) mám hodně koníčků, takže na další vzdělávací akce nemám čas; (5) mám obavy, že bych to nevládl(a); (6) na další vzdělávání nemám čas kvůli starostem o děti nebo rodinu; (7) myslím, že na další vzdělávání nemám dostatečné vzdělání; (8) není dost informací o vhodných vzdělávacích kurzech; (9) není dost vhodných kurzů samotných; (10) kvalita kurzů bývá poměrně nízká; (11) je to úplně jiný důvod; (12) nemohu se zúčastnit ze zdravotních důvodů.

Podle šetření Eurostatu se dospělí nevzdělávají především z důvodů rodinných (21 %), pracovních (19 %) a z obavy ze školních lavic (19 %) (Pelán, 2005). V ČR je však podle našeho zjištění pořadí jiné. Nedostatek peněz je respondenty uváděn jako nejčastější překážka a u této položky se objevila odlišnost, která se u ostatních překážek nevyskytla: souhlasí s ní většina respondentů. Jinými slovy, většina lidí nepovažuje jiné důvody za významnější překážku, než jsou důvody finanční.

Nutnost zaplatit za své vzdělávání mnohé dospělé od vzdělávacích aktivit odradí. V prostředí postkomunistických zemí se nabízí vysvětlení, že se jedná o reziduum z doby socialismu. Matějů podotýká, že lidé mají stále pocit, že se bez vzdělání obejdou a český trh práce netlačí lidi, aby se učili (in Měšťanová, 2005). Předlistopadové společenské klima ke vzdělávání příliš nestimulovalo. Lidé, kteří ukončili školní docházku s nízkým vzděláním, a v dospělosti nevyužili žádné formy dalšího vzdělávání, mohli spoléhat na *právo na práci*, které garantovalo,

že bylo vždy pro každého nalezeno pracovní místo, nekvalifikované práce byly často finančně hodnoceny lépe než činnosti vyžadující znalosti.

Finanční bariéry od vzdělávání odrazují lidi také v zemích, které ve svém historickém vývoji neprošly érou socialismu. Země OECD tento jev považují za tak závažnou komplikaci rozvoje celoživotního učení, že se snaží hledat různé varianty jeho řešení. Neochota dospělých investovat do vzdělávání nebo nedostatek jejich prostředků na investice do vlastního vzdělávání v dospělosti nejsou vnímány jen jako osobní problém těchto lidí, který se odrazí na jejich snížených šancích na trhu práce a zvýšené míře jejich osobních obtíží. Probíhají diskuse (například v roce 2000 na Mezinárodní konferenci „*Lebenslanges Lernen als erschwingliche Investition*“) o různých formách podpory systému celoživotního vzdělávání, mezi nimiž figurují mechanismy spolufinancování, které mohou být cestou ke zpřístupnění celoživotního vzdělávání těm lidem, pro něž jsou finanční investice překážkou jejich účasti. V jednotlivých státech jsou již ověřovány různé varianty spolufinancování celoživotního vzdělávání. Objevuje se mezi nimi např. poskytování přímých výdajů pro jednotlivce, substituce prostřednictvím vzdělávacích kont a časových kont, která umožní navštěvování vzdělávacích programů v rámci pracovní doby, nebo tzv. rizikové rozvržení (Politik, 2005).

Při širším mezinárodním pohledu na problematiku financování celoživotního vzdělávání se tedy ukazuje, že nedostatek peněz dospělých jednotlivců na investici do vlastního celoživotního vzdělávání je třeba spojovat se současnou společenskou situací.

Náš výzkum umožňuje určité objasnění okolností finančních bariér, které lidem v ČR komplikují přístup k celoživotnímu vzdělávání. Vymezili jsme faktory, které přístup ke vzdělávání mohou ovlivňovat a ty jsme se rozhodli prošetřit. Jedná se o sociálně-ekonomické charakteristiky respondentů (výše příjmu, profese, vzdělání), region respondentů (kraj, ve kterém žijí) a charakteristiky jejich bydliště (velikost obce).

Po statistické analýze jsme došli ke zjištěním, z nichž v následujícím textu komentujeme a interpretujeme vybrané statisticky významnější vztahy a upozorňujeme na údaje, které považujeme za podstatné.

Faktory související s nedostatkem financí na celoživotní vzdělávání

Připomeňme si, že s nedostatkem financí jako důvodem neúčasti v kurzech celoživotního vzdělávání souhlasilo 21 % respondentů, spíše souhlasilo 29 % respondentů, spíše nesouhlasilo 24 % respondentů, 22 % nesouhlasilo, 4 % respondentů se nevyjádřila.

Výše příjmu obyvatel

Dospělým v ČR je připisován nezájem investovat do vlastního vzdělávání. S tím je v rozporu zjištění týmu Národního vzdělávacího fondu, který ve zprávě pro OECD (2003) konstatuje, že příznivým rysem v našem prostředí je poměrně vysoká ochota české populace investovat do dalšího vzdělávání, kdy dvě třeti-

ny české populace by byly ochotny investovat do dalšího vzdělávání v zájmu osobní kariéry. Mají však lidé k dispozici prostředky, které jsou spojeny s účastí v kurzech celoživotního vzdělávání? Nejsou vzdělávací kurzy v ČR drahé? Když byl realizován průzkum nabídky různých vzdělávacích akcí v ČR, o nichž lze najít informace na internetu (Zounek, Novotný, Knotová, Čiháček, 2005), bylo zjištěno, že nejčastěji je účtován poplatek za kurz v rozmezí 1 001 – 5 000 Kč a nejčastěji trvá kurz více než jeden den, ne déle než týden. Levnějších kurzů než za 1 000 Kč nebo bezplatných kurzů bylo v celkové nabídce 9 % (1 % kurzů je zcela zdarma)³.

Vezmeme-li v úvahu, že největší část respondentů (27 %) uvedla, že jejich hrubý příjem nebo důchod nepřevyšuje 8000 Kč⁴, mohlo by být pochopitelné, že je odradí nutnost uhradit za vzdělávání částku, která tvoří významný díl jejich měsíčního čistého příjmu nebo je i vyšší. Tomu by odpovídalo zjištění, že teprve u lidí v příjmových kategoriích nad 14 000 Kč (v našem výzkumu 26 % respondentů) převažuje vyjádření, že v účasti ve vzdělávacích kurzech nejsou finanční prostředky překážkou. Celkově se vztah mezi příjmem a nedostatkem financí jako překážkou vzdělávání statisticky prokázal (Cramérovo $V = 0,23$, $p=0,00$). Rozložení ukazuje obrázek 2.

Více než polovina všech osob však dostane kurzy⁵ proplaceny nebo na ně získají příspěvek (59 % od zaměstnavatele, 9 % od státu, 3 % od odborů, 5 % od někoho jiného). Z vlastních zdrojů si kurzy hradí 41 % lidí, 11 % kurzů bylo zdarma. Podobná situace byla zjištěna u osob, jejichž výdělek dosahuje nejvýše 14 000 Kč měsíčně: kurzy hradí nebo na ně přispívá z 63 % zaměstnavatel, z 12 % stát, z 2 % odbory, z 6 % někdo jiný, z vlastních zdrojů si kurzy hradí 47 % lidí. Při pohledu na tyto hodnoty se nabízí otázka, proč jsou pro dvě třetiny dotazovaných finance překážkou, když více než dvě třetiny osob, které se zúčastní nějaké vzdělávací akce⁶ získají na kurz příspěvek?

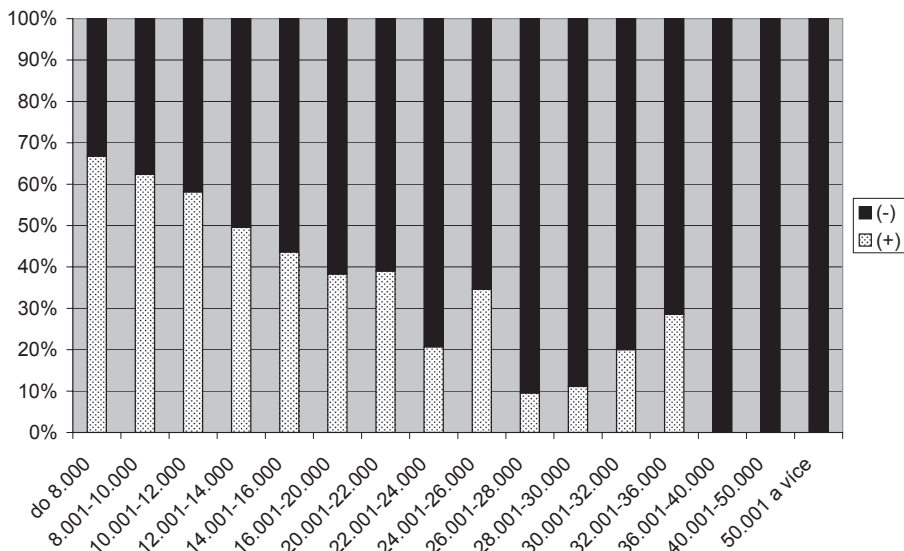
³ Je třeba brát v potaz, že čtvrtina nalezené nabídky informací o ceně neobsahovala.

⁴ 14 % respondentů mělo příjem 8 – 10 tis. Kč, 9 % mělo příjem 10 – 12 tis. Kč, 9 % mělo příjem 12 – 14 tis. Kč, 7 % mělo příjem 14 – 16 tis. Kč, 6 % mělo příjem 16 – 18 tis. Kč, 4 % měla příjem 18 – 20 tis. Kč, 2 % měla příjem 20 – 22 tis. Kč, 2 % měla příjem 22 – 24 tis. Kč, 1 % mělo příjem 24 – 26 tis. Kč, více než 26 tis. Kč měla 3 % respondentů.

⁵ Tento údaj se týká kurzů, které respondenti navštívili v posledních 12 měsících, a vybrali z nich pro ně nejdůležitější.

⁶ Tento údaj se týká kurzů, které respondenti navštívili v posledních 12 měsících, a vybrali z nich pro ně nejdůležitější.

Obrázek 2: Vyjádření souhlasu a nesouhlasu s financemi jako překážkou ve vzdělávání podle příjmových kategorií

Můžeme spíše jen spekulovat, že když v 60 % si zájemci kurz vybírají sami (15 % má doporučen kurz rodinou, 47 % zaměstnavatelem, 9 % spolupracovníky, 6 % úřadem práce, 6 % má impuls od odborů, 4 % od někoho jiného⁷), nemají předem jistotu, zda příspěvek získají. Procedura žádání o příspěvek může sama o sobě zájemce odrazovat. Kurzovné by v tomto případě mohlo působit jako psychologická brzda, která se však v plné míře vztahuje jen na eventualitu, že zájemce žádný příspěvek nezíská. Bereme v potaz, že se jedná o výsledky týkající se pro respondenta nejdůležitějšího kurzu, kterého se zúčastnil, tudíž se bude jednat zpravidla o vzdělávání v oblasti výkonu povolání. Podle našich zjištění i podle Coufalíka a Goulliové (2003) tvoří vzdělávání ve vztahu k zaměstnání v ČR nejrozsáhlejší oblast vzdělávání dospělých. Účastní se ho nejčastěji zaměstnané osoby, které se vzdělávají buď z iniciativy zaměstnavatele nebo z iniciativy vlastní.

Jiná situace je v případě poskytování příspěvků v oblasti zájmového vzdělávání, které účastníkům nikdo nekompenzuje, a kurzovné může být skutečně nad možností mnohých potenciálních zájemců.

Regionální souvislosti

Uvažovali jsme o tom, že nedostatek financí by mohli považovat za menší překážku lidé z ekonomicky prosperujících regionů a z regionů s nízkou nezaměstnaností a naopak – pro lidi z hůře prosperujících regionů, tudíž z regionů s nižšími platy, a z regionů s nedostatkem pracovních příležitostí, by mohly být finance zásadní otázkou.

⁷ Část kurzů je navržena více stranami.

Míra nezaměstnanosti za celou ČR byla krátce před realizací výzkumu 8,3 %⁸. Průměrná hrubá mzda v ČR činila 18 583 Kč. Mezi tři regiony s nejnižší mírou nezaměstnanosti v ČR patřilo hlavní město Praha (3,9 %), Středočeský kraj (5,4 %) a Jihočeský kraj (5,7 %). Mezi tři regiony s nejvyšší průměrnou mzdou náleželo hlavní město Praha (23 181 Kč), Středočeský kraj (19 185 Kč) a Plzeňský kraj (18 184 Kč). Mezi tři regiony s nejvyšší mírou nezaměstnanosti patřily kraje Moravskoslezský (14,5 %), Ústecký (14,5 %) a Olomoucký (12 %). Mezi tři regiony s nejnižší průměrnou mzdou náležely kraje Karlovarský (16 498 Kč), Olomoucký (16 675 Kč) a kraj Vysočina (16 748 Kč). Je zřejmé, že nejnižší hrubá mzda není vždy spojena s nejvyšší nezaměstnaností.

Nedostatek financí na vzdělávání pociťují jako problém v nejmenší míře respondenti z Prahy, Středočeského kraje a Královéhradeckého kraje. První dva kraje odpovídají regionům s nejvyššími výdělky a nejmenší mírou nezaměstnanosti. Královéhradecký kraj však figuruje v druhé polovině statistických tabulek příjmů a nezaměstnanosti. V nejvyšší míře se o nedostatku financí na vzdělávání souhlasně vyjadřovali respondenti z Karlovarského, Libereckého a Pardubického kraje. V Karlovarském kraji je dlouhodobě vyplácena nejnižší průměrná mzda, v dalších dvou krajích jsou však vypláceny mzdy blízké průměrnému platu v ČR. Karlovarský, Liberecký ani Pardubický kraj nebyl stížen nezaměstnaností výrazněji odchýlnou od průměru.

Tabulka 1: Poměr kladných a záporných vyjádření respondentů v jednotlivých krajích k nedostatku finančních prostředků jako překážky účasti ve vzdělávacích kurzech (v %)

	Praha	Středočes.	Jihočes.	Plzeň	Karlovar	Ústecký	Liberec	Králhr.	Pardubice	Vysočina	Jihomor.	Olomouc	Zlínský	Mor.slez.
(+)	47	47	49	49	70	52	61	48	64	57	53	56	60	50
(-)	53	53	51	51	30	48	39	52	36	43	47	44	40	50

Častější uvádění finančních překážek jako důvodu neúčasti ve vzdělávání dospělých a příslušností ke krajům s vysokou nezaměstnaností a/nebo s nízkými platy se statisticky nepotvrzuje (Cramérov $V = 0,12$, $p = 0,01$).

Nezaměstnanost je spojena s finančními problémy, a ty jsou překážkou vzdělávání. Tyto problémy uvádí 77 % všech nezaměstnaných respondentů našeho dotazování. Život v regionu s vysokou nezaměstnaností však již překážkou financování celoživotního vzdělávání není. Pro srovnání se podívejme na dva kraje se zcela rozdílnou hospodářskou situací a rozdílnou situací v oblasti zaměstnanosti obyvatel.

V Moravskoslezském kraji, tzn. v kraji s nejvyšší nezaměstnaností a nižším průměrným platem, bylo v souboru zahrnuto 13 % nezaměstnaných. Přesně 50 % ze všech respondentů v tomto kraji souhlasilo s tím, že nedostatek peněz pro ně překážkou je a 50 % říká, že nedostatek peněz pro ně překážkou vzdělávání není.

⁸ Vycházíme ze Statistické ročenky za rok 2004.

V Praze zahrnoval soubor jen 3 % nezaměstnaných. Vnímání nedostatku peněz se však v obou srovnávaných krajích výrazně neodlišuje, neboť 47 % respondentů z Prahy souhlasí, že nedostatek peněz je překážkou, aby se vzdělávali, zatímco 53 % říká, že nedostatek peněz pro ně překážkou vzdělávání není.

Vysvětlením může být, že ekonomická situace v regionech se odráží v cenové politice organizátorů kurzů, která vychází z kupní síly obyvatel a přizpůsobuje se místním možnostem. Pro zaměstnané lidi jsou tedy vzdělávací příležitosti ve všech regionech v zásadě dosažitelné. Přesto by bylo třeba zohledňovat situaci znevýhodněných osob, k nimž náleží mimo jiné nezaměstnaní, zpřístupnit jim vzdělávací nabídku v takové míře, aby se v případě zájmu mohli také oni osobnostně rozvíjet, upozorňovat na existenci bezplatných nebo velmi levných příležitostí ke vzdělávání, které nemusí být spojeno se získáním pracovní kvalifikace, i když získání práce je pro nezaměstnané pochopitelně prioritou.

Velikost bydliště

Bočková (2000) uvádí, že vzdělávací příležitosti jsou koncentrovány do velkých center. To může účast v kurzech citelně prodražovat lidem z venkova, kteří se musí za vzděláním dopravit. Poplatky za kurzy, které neuhradí zaměstnavatel, narůstají o náklady za cestovné, výlohy za stravování, eventuálně za ubytování atd.

V našem šetření se však statisticky neprokázalo, že by oproti lidem z města znamenal momentální nedostatek peněz pro lidi z venkova překážku v účasti na vzdělávacích kurzech. Podle našich zjištění lidem z venkova nebrání jejich finanční situace, aby se zapojovali do celoživotního vzdělávání. Neznamená to, že lidem z venkova nekomplikují přístup k akcím jiné překážky, jako je dlouhá doba dopravy do center či řídké spoje veřejné dopravy. To jsou ale již témata pro jiné analýzy.

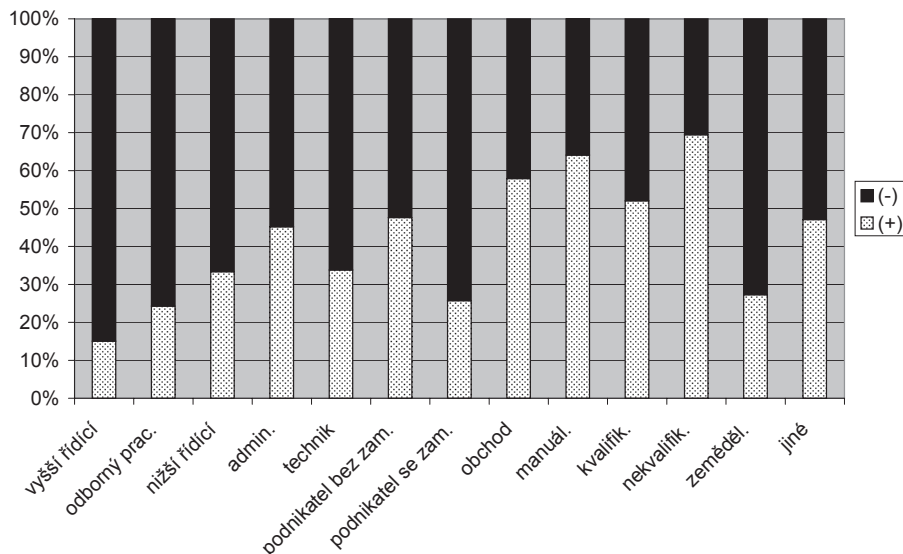
Příležitosti pro účast v celoživotním vzdělávání mají lidé ve všech regionech a nutné vstupní investice zřejmě odpovídají místním možnostem. Finanční bariéry lidí z venkova nejsou zásadně vyšší než finanční bariéry, které pociťují lidé z měst.

Profese a vzdělání

Coufalík, Goulliová (2003, s. 30) uvádějí, že v ČR jsou od celoživotního vzdělávání odrazováni ušlým ziskem především pracovníci malých a středních podniků. Také jsou odrazováni pracovníci, kteří preferují aktivity přinášející bezprostřední ekonomický přínos, zatímco přínos vzdělávání se někdy projevuje až po delší době. Podle našich zjištění, jak ukazuje obrázek 3, finanční náklady od vzdělávání odrazují nejčastěji manuálně pracující zaměstnance a nekvalifikované dělníky⁹.

⁹ Síla vztahu mezi nedostatkem financí a příslušností k profesní skupině je vyjádřena koeficientem Cramérovo $V = 0,21$, $p = 0,00$.

Obrázek 3: Poměr kladných a záporných vyjádření respondentů podle profesních skupin k nedostatku finančních prostředků jako překážky účasti ve vzdělávacích kurzech

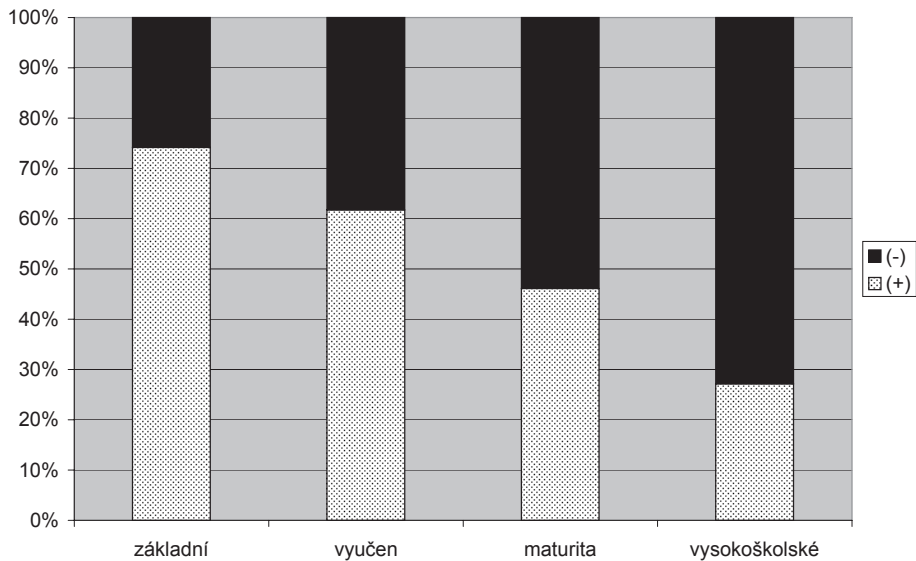
Skupině manuálně pracujících zaměstnanců a nekvalifikovaných dělníků však zejména vzdělávání vedoucí k získání kvalifikace přináší užitek. Investice do vzdělání mají podle OECD (2005) zvláště silný vliv na zaměstnanost u mužů bez vyššího sekundárního vzdělání. Ti mají menší šanci získat práci než muži, kteří dosáhli vyššího sekundárního vzdělání.

Naše výsledky jsou v souladu se závěry výzkumu Národního ústavu odborného vzdělávání (NÚOV), který se zabýval přístupem mladých lidí ke vzdělávání a k jejich profesnímu uplatnění. Podle studie NÚOV stoupá přesvědčení o zbytečnosti vzdělávání se snižujícím se vzděláním. Méně vzdělaní mladí lidé nejsou ochotni investovat do vzdělávání ani čas ani peníze. „Pasivní až negativní přístup k aktivitám dalšího vzdělávání je nejsilnější u nižších vzdělanostních kategorií mladé populace. Přitom se potvrzuje obecně platné pozorování, že své dovednosti a znalosti považují za dostatečné právě ti, kteří by je nejvíce potřebovali zlepšit“ (Burda, Festová, Úlovcová, Vojtěch, 2003, s. 87).

Cesta k celoživotnímu vzdělávání, zdá se, vede u mladé generace, přes zaměstnavatele, jejichž role se pro další vzdělávání jeví jako klíčová. Zřejmě by podobná cesta mohla být schůdná také pro starší generace. Na straně zaměstnavatelů je však zájem o vzdělávání lidí spíše s vyšší kvalifikací a mimo zaměstnání možná není pro tuto skupinu obyvatel vhodná nabídka – pokud možno bezplatná. Šanci pro vstup do systému celoživotního vzdělávání je paradoxně až okamžik, kdy nekvalifikovaný člověk přijde o práci a jako dlouhodobě nezaměstnaný se dostane k podpurným programům pro skupiny znevýhodněné při uplatnění na trhu práce.

Z našeho šetření vyplývá, že vysokoškolsky vzdělání lidé nepovažují nedostatek financí za tak vysokou překážku účasti ve vzdělávacích kurzech jako lidé s nižším vzděláním (síla vztahu mezi nedostatkem financí a vzděláním vyjádřena koeficientem Gamma = 0,35, $p=0,00$).

Obrázek 4: Poměr kladných a záporných vyjádření respondentů podle úrovně dosaženého vzdělání k nedostatku finančních prostředků jako překážky účasti ve vzdělávacích kurzech

Lze očekávat, že vysokoškolsky vzdělání lidé patří k lépe finančně ohodnoceným pracovníkům, a proto mohou do vzdělávání investovat prostředky, které nespotřebují na základní zabezpečení svého života, případně chodu rodiny. Zpravidla se jedná o lidi předcházejícím studiem připravované na vyhledávání a posuzování informací, z čehož mohou profitovat tím, že v širší nabídce identifikují ty kurzy, které vyhovují jejich zájmům, očekáváním a možnostem.

Závěr

V tomto příspěvku jsme se zabývali bariérami, které znesnadňují nebo zneumožňují dospělým lidem účast v kurzech celoživotního vzdělávání, a podrobně jsme analyzovali tu, kterou respondenti uváděli nejčastěji: momentální nedostatek finančních prostředků.

Kurzy, které lidé považují za zvláště významné pro svou osobu, jsou obvykle dostupné i pro nízkopříjmovou část populace, neboť na ně poskytují příspěvek zaměstnavatelé, v menší míře odbory, stát či někdo jiný. Některé kurzy zaměstnavatelé, odbory, stát nebo někdo jiný (nadace, sdružení atd.) plně hradí. Ukazuje se tedy, že překážka spočívající v údajném momentálním nedostatku finančních

prostředků má spjitost především s vnímáním vlastní osobní situace. Může to být vedle faktického problému i pocit, že momentální nedostatek financí znemožňuje nebo ztěžuje účast v celoživotním vzdělávání. Ten jsme zaznamenali častěji u lidí s příjmem výrazněji nižším než je celostátní průměr. Převládá u lidí s hrubým příjmem do 14 000 Kč měsíčně. U lidí s nízkým příjmem je proto třeba posílit jistotu, že již ve stávající nabídce lze nalézt akce, kterých se mohou zúčastnit, a že není třeba podceňovat možnost žádat o příspěvek na kurzy, které jsou zpoplatněny částkami nad jejich momentální možnosti. Tento postup se týká také lidí nezaměstnaných. Další cestou je rozšiřování nabídky, která odpovídá finančním možnostem skupin s nízkým příjmem, a zainteresování organizátorů kurzů na tom, aby zájemci mohli nabýt přesvědčení o přínosu účasti na vzdělávací akci. V zájmu rozšíření celoživotního vzdělávání do všech vrstev společnosti bude nezbytné zohlednit i další skupiny v populaci: specificky přizpůsobené podmínky si vyžádají kurzy pro nekvalifikované osoby, neboť jejich zapojení do kurzů celoživotního vzdělávání komplikuje kromě nedostatku financí (ať již skutečného nebo vycházejícího z jiných finančních priorit) především to, že nejví zájem využívat vzdělávací příležitosti.

LITERATURA

- BOČKOVÁ, Věra, *Úvod do teorie vzdělávání dospělých*. Olomouc: UP 1983.
- BOČKOVÁ, Věra, *Celoživotní vzdělávání – výzva nebo povinnost?* Olomouc: UP 2000. ISBN 80-244-0155-X.
- BURDA, Vladimír, FESTOVÁ, Jena, ÚLOVCOVÁ, Helena, VOJTĚCH, Jiří. *Přístup mladých lidí ke vzdělávání a jejich profesní uplatnění*. Praha: NÚOV 2003. [online], [cit, 2006-06-01]. Dostupný z <http://www.nuov.cz/public/File/vzdelavani_a_trh_prace/nezamestnanost_absolutu_skol/PRISTUP.pdf>
- COUFALÍK, Jaromír, GOULLIOVÁ, Květa. *Alternativní přístup k financování celoživotního vzdělávání. Národní zpráva pro OECD*. Praha: NVF, 1999.
- GOULLIOVÁ, Květa. *Kvalita vzdělávání – odpověď na výzvy budoucnosti*. Překlad publikace *Quality and Relevance. The Challenge to European Education Unlocking Europe's Human Potential*. Praha: ÚIV, 1998. ISBN 80-211-0285-3.
- HOMOLA, Miroslav, PETŘKOVÁ, Anna. *Psychologie výchovy a vzdělávání dospělých I.* Olomouc: UP, 1985.
- HOMOLA, Miroslav, PETŘKOVÁ, Anna. *Psychologie výchovy a vzdělávání dospělých II.* Olomouc: UP, 1987.
- JŮVA, Vladimír. *Výchova dospělých jako pedagogický problém*. In: Jůva, V. a kol, *Problémy výchovy dospělých*. Brno: UJEP, 1973. s. 5-16.
- KLEGA, Vilém. *Výchova a vzdělávání dospělých*, Olomouc: UP, 1983.
- MATULČÍKOVÁ, Marta, *Celoživotné vzdelávanie ako významný činiteľ pracovnej flexibility a výkonnosti*. Bratislava: Ekonom, 2000. ISBN 80-225-1197-8.
- MATĚJŮ, Petr, STRAKOVÁ, Jana et al. *(Ne)rovné šance na vzdělání*. Praha: Academia, 2006. ISBN 80-200-1400-4.
- MĚŠŤANOVÁ, Petra. *Dospělí Češi nemají motivaci se dále vzdělávat*. Institut pro sociální a ekonomické analýzy. Zpráva převzata z ČTK ze dne 20.9.2005, [online], [cit, 2006-06-01]. Dostupné z <<http://www.isea-cz.org/?operation=display&id=384>>
- OECD, *Analýza politiky vzdělávání – ročník 2003*. Přehled. [online], [cit, 2006-06-01]. Dostupný z <<http://www.oecd.org/dataoecd/45/60/20946963.pdf>>

- OECD, *Stručný pohled na školství v ukazatelích OECD – ročník 2005*. [online], [cit, 2006–06–01]. Dostupný z <<http://www.oecd.org/dataoecd/48/63/35311882.pdf>>
- OECD, *Human Capital Investment: An International Comparison*. OECD: Paris 1998.
- Politik zur Stärkung der Anreize und Mechanismen zur Ko-Finanzierung Lebenslangen Lernens*. Internationale Konferenz. Bonn, 8 – 10.10.2003. Bonn, Berlin: Bundesministerium für Bildung und Forschung, 2005.
- PELÁN, Zdeněk. *Potřebujeme systém vzdělávání*. Hospodářské noviny. Příloha HN Kariéra a Business. 27. 6. 2005. ISSN 0862–9587.
- ŘEHÁK, Miloslav, POSPÍŠIL, Oldřich, PERHÁCS, Ján, THOMASOVÁ, Marie *Úvod do teorie školské výchovy a vzdělávání dospělých*. Praha: UK, 1981.
- ZOUNEK, Jiří, NOVOTNÝ, Petr, KNOTOVÁ, Dana, ČIHÁČEK, Vlastimil. *Vzdělávací nabídka pro dospělé v České republice*. *Pedagogika*, 2006, roč. 51, č. 2, s. 152–163. ISSN 0031–3815.

SUMMARY

The paper focuses on barriers preventing people from entering the structures of lifelong education and taking advantage of the educational offer for adults. The introductory part outlines the accounts of barriers to adult education that have been published in literature in Czech. Then data from a representative questionnaire survey is used to present a list of individual barriers and another list of these barriers to adult education in the Czech Republic ordered from the most frequent to the least frequent one, with a lack of finance at the top position. The paper then goes on to analyze and interpret data relating to this obstacle. The survey has shown that access to this kind of education as such is usually financially viable for adults and the offer includes courses accessible even to people with very low income, but the population is characterized by a distinct sense of current lack of money, differentiated depending on the income level, membership in a certain occupational group and achieved level of education. The finding has led the author to state the need for extending the offer by courses accessible even to very-low-income groups; a need for searching for specific parameters of courses aimed at certain groups in the population: the available data shows that these should include especially under-qualified and unqualified persons.